

МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ РІЗНИХ СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ФОРМАЦІЙ

*Петров В.М., к.е.н., доцент,
Харківський національний аграрний університет
ім. В.В. Докучаєва*

У світовій господарській практиці історично склалися дві моделі матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва, які притаманні різним суспільно-економічним формаціям. Перша формується та функціонує в умовах планово-адміністративної системи господарювання і ґрунтується на державному регулюванні і централізації управління розподільчими відносинами між окремими виробничими сферами АПК. Друга система притаманна країнам з ефективно функціонуючою ринковою економікою і ґрунтується на економічній і господарській самостійності усіх учасників товарно-грошових відносин (як споживачів, так і виробників (постачальників) матеріально-технічних ресурсів) з приводу вільного вибору партнерів, умов постачань, ціноутворення, форм і термінів розрахунків тощо. Роль держави тут зводиться до створення та контролю за дотриманням нормативно-правової бази взаємовідносин між партнерами та відпрацювання індикативних (базових) параметрів стратегії розвитку галузі на національному і регіональному рівнях відповідно до економічних законів і тенденцій розвитку економіки і суспільства.

За часів адміністративно-командної системи управління економікою матеріально-технічне забезпечення сільськогосподарських підприємств здійснювалося безпосередньо Державним комітетом з матеріально-технічного постачання СРСР (Держпостачання СРСР), Державною комісією Ради Міністрів СРСР по продовольству і закупівлям, підприємствами матеріально-технічного забезпечення і торговими базами, що були їм підпорядковані. У своїй роботі ці організаційні структури взаємодіяли з Держпланом СРСР, іншими організаціями та їх органами на місцях.

Первинною ланкою системи Держпостачання, з якою сільськогосподарські підприємства безпосередньо встановлювали необхідні взаємовідносини щодо питань матеріально-технічного забезпечення, були районні підприємства матеріально-технічного постачання та оптові бази.

Організація централізованого матеріально-технічного забезпечення в умовах планово-адміністративної системи господарювання передбачала здійснення наступних заходів: визначення потреби сільськогосподарських підприємств у засобах виробництва; складання і доведення до вищестоящих органів управління обґрунтованих замовлень на окремі групи і види машин та обладнання; розподіл матеріально-технічних засобів між споживачами; доведення планів постачань засобів виробництва до споживачів; укладання договорів постачань; виконання договірних зобов'язань.

Замовлення на трактори, автомобілі, причепа до них, сільськогосподарські машини та інші матеріально-технічні засоби складалися безпосередньо у господарствах за спеціальними формами і надавалися своїй вищестоящій організації або іншому органу постачання. Замовлення на запасні частини, обладнання, нафтопродукти, гумотехнічні, електротехнічні та інші вироби складалися у районних організаціях на основі вихідних даних сільськогосподарських підприємств.

Плани постачання матеріально-технічних ресурсів доводилися до сільськогосподарських підприємств за найбільш важливою номенклатурою: трактори, автомобілі, самохідні комбайни, складні сільгоспмашини, обладнання та ін. У планах постачань зазначали: найменування, марки, кількість виділених господарствам засобів виробництва всього на рік та з розподілом по кварталах; ціну одиниці та їх загальну вартість. Заплановані матеріально-технічні ресурси постачалися сільськогосподарським підприємствам на основі договорів, що укладалися ними з організаціями постачання.

Аналіз ефективності роботи системи матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств України за доби планово-адміністративної системи господарювання дозволяє відзначити як її позитивні сторони, так і суттєві вади. До позитивних складових можна віднести можливість забезпечення планомірного передбачуваного розвитку усіх виробничих сфер АПК відповідно до визначеної єдиної державної технічної і технологічної політики. Централізація, систематизація та аналіз інформації щодо потреб галузі у матеріально-технічних ресурсах дозволяв виявляти «вузькі місця» у забезпеченні регіонів тими чи іншими видами сільськогосподарської техніки і обладнання та на загальнодержавному рівні вживати заходи щодо організації відповідного виробництва або за потреби здійснювати перерозподіл наявних фондів між окремими регіонами. В умовах жорсткої управлінської вертикалі і реальних можливостей на загальнодержавному рівні забезпечити спрямування необхідних

фінансових, організаційних і трудових ресурсів для вирішення проблем, що виникали, ця система спрацьовувала достатньо ефективно.

Контроль держави за виробництвом і процесами перерозподілу між виробничими сферами АПК дозволяв регулювати цінові співвідношення і позбавляв будь-кого з учасників договірних відносин можливості зловживань щодо необґрунтованого завищення цін на свою продукцію (перш за все це стосується промислових підприємств І виробничої сфери АПК, які по багатьох товарних позиціях займали монопольне або олігопольне положення у країні). Засоби виробництва реалізовувалися в усіх регіонах країни за єдиними оптовими цінами, при цьому встановлювалася єдина розцінка за їх доставку у сільськогосподарські підприємства незалежно від відстані до заводу-виробника. Тобто усі сільські товаровиробники були поставлені у рівні умови щодо витрат на придбання і доставку матеріально-технічних ресурсів.

До початку 90-х років минулого століття рівень технічного забезпечення агротехнологій у країнах колишнього СРСР досяг такого рівня, що за умов збереження набутих тенденцій можна було б вести мову про перехід на комплексну механізацію сільськогосподарського виробництва вже у найближче десятиліття [1-5]. Незважаючи на те, що деякі види тодішньої сільгосптехніки були неналежної якості і за техніко-технологічними показниками поступалися відповідним іноземним аналогам, рівень механізації оранки й сівби підвищився до 99 %, збирання зернових культур – до 84, цукрових буряків – до 62 % [6].

До недоліків планово-розподільчої системи матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва можна віднести її надмірну бюрократизованість і тривалість здійснення у часі договірних формальностей. Процедури доведення замовлень на постачання засобів виробництва від сільських товаровиробників до організацій системи Держпостачання; централізований розподіл отриманих замовлень між підприємствами тракторного і сільськогосподарського машинобудування та власне постачання машинобудівної продукції до кінцевих споживачів не дозволяли оперативно реагувати на запити аграрного виробництва і сприяли закріпленню практики відстоювання вузько корпоративних інтересів виробників промислової продукції. Багаторівневість і громіздкість системи доведення і виконання планових завдань щодо матеріально-технічного забезпечення сільських товаровиробників разом з дефіцитом багатьох товарних позицій та, відповідно, необхідністю їх жорсткого фондування і лімітування, призводили до службових

зловживань з боку державних чиновників різних рівнів управління, породжували таке корупційне явище як «вибивання» фондів керівниками сільськогосподарських підприємств, яке дуже часто супроводжувалося неправомірними діями.

Відсутність дієвих стимулів до конкурентної боротьби внаслідок монопольного положення багатьох підприємств тракторного і сільськогосподарського машинобудування призводили до консерватизму і застою у технічному прогресі, відставанні від вимог розвитку агротехнологій, незадовільній якості промислової продукції. Неврахування місцевих особливостей ведення сільгоспвиробництва у регіонах, концентрація машинобудівників на забезпеченні валового виробництва своєї продукції та відсутність ефективного зворотного зв'язку між ними та сільськими товаровиробниками призводили до виникнення гострого дефіциту одних товарних позицій за одночасного перевиробництва і нав'язування споживачам через механізм жорсткого фондування непотрібних їм машин і знарядь.

Після одержання Україною у 1991 р. державної незалежності та з початком реформування національної економіки у напрямку розбудови ринкового механізму господарювання, радянська планово-розподільча система матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва поступово припинила своє існування. Незважаючи на певні зрушення у напрямку становлення і розвитку нових ринкових відносин між сферами матеріального виробництва АПК (ці зрушення стосуються, головним чином, створення відповідної нормативно-правової бази), якісних позитивних змін на краще у царині технічного переоснащення вітчизняного сільського господарства не відбулося. Протягом останніх двадцяти років у галузі спостерігається зворотній процес – за умов відсутності планомірного науково обґрунтованого оновлення, наявна матеріально-технічна база сільськогосподарських підприємств поступово фізично і морально зношувалася і практично прийшла у занепад. Головні причини цього явища обумовлюються вкрай низькою платоспроможністю сільських товаровиробників внаслідок викривлених цінових співвідношень між сільськогосподарською і промисловою продукцією та відсутністю дієвого впливу держави на розподільчі процеси у галузі. Це не дозволяє господарствам закуповувати у достатній кількості необхідні засоби механізації, а підприємствам тракторного і сільськогосподарського машинобудування нарощувати обсяги випуску якісної продукції. Тобто сучасний український ринок сільгосптехніки і обладнання фактично заблокований в умовах достатньої пропозиції і дуже низького попиту з боку споживачів.

У сучасних умовах матеріально-технічне забезпечення сільськогосподарського виробництва в Україні являє собою складну систему управлінських, економічних, фінансових, правових та організаційних відносин, які формуються на галузевому ринку між споживачами (сільськогосподарські підприємства різних форм власності і господарювання) та постачальниками сільськогосподарської техніки і обладнання та різними сервісними структурами (підприємства тракторного і сільськогосподарського машинобудування, посередники різних організаційних форм (дилери, дистриб'ютори, регіональні представництва тощо), організаційні структури, що займаються наданням специфічних послуг виробничого характеру з технічного обслуговування і ремонту машин тощо). Особлива роль у цій системі належить державі, основне завдання якої полягає у створенні відповідних інституціональних умов, що повинні забезпечувати планомірний, прогнозований, адекватний сучасним передовим світовим і національним тенденціям функціонування галузі розвиток системи у цілому. Основними елементами механізму державного регулювання агропромислового виробництва є: відпрацювання досконалої нормативно-правової бази; ефективна кредитно-фінансова і податкова політика, яка б стимулювання розширене відтворення у галузі на інноваційній основі; митне регулювання експортно-імпорتنних операцій на ринках сільськогосподарської продукції і матеріально-технічних ресурсів; заходи державного протекціонізму з метою підтримки національного товаровиробника; прямі державні інвестиції в організацію та розбудову найбільш необхідних для економіки галузей і виробництв тощо.

Література.

1. Возродить тракторное и сельскохозяйственное машиностроение России // Экономика сельского хозяйства России. – 2001. – № 5. – С. 12-15.
2. Економічні аспекти державної технічної політики в агропромисловому комплексі / [Білоусько Я.К., Дем'яненко М.Я., Питуцько В.О., Товстопят В.Л.]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 134 с.
3. Обеспечить техническое перевооружение агропроизводства // Экономика сельского хозяйства России . – 2002. – № 4. – С. 10-13.
4. Проблеми реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі: [кол. монографія] / [Білоусько Я.К., Бурилко А.В., Галушко В.О. та ін.]: за ред. Я.К. Білоуська. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 216 с.
5. Шебанін В.С. Системне оновлення і розвиток матеріально-ресурсного потенціалу сільського господарства: [монографія] / В.С. Шебанін. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 276 с.
6. Білоусько Я.К. Тенденції розвитку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування / Я.К. Білоусько // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 84-90.